

AKILCI İLAÇ KULLANIMI ÜZERİNDE BİR PİLOT ÇALIŞMA

A PILOT STUDY ON RATIONAL DRUG USE

Gülbin ÖZÇELİKAY

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği Anabilim Dalı
06100 Tandoğan- ANKARA

ÖZET

Akılcı ilaç kullanımı, ilaç tedavisinin etkili, güvenli ve ekonomik biçimde uygulanmasını sağlayan bir planlama, yürütme ve izleme sürecidir. Bu süreç, devletin, ilaç endüstrisinin, başta hekim ve eczacılar olmak üzere sağlık personelinin ve toplumun akılcı davranmasını gerektirmektedir.

Bu pilot çalışmada Ankara' daki bir hastanede ayakta tedavi olan hastaların ilaçlarını kullanırken akılcı olup olmadığı, ilaç kullanırken kim ya da kimlerden yardım aldığı araştırılmıştır.

Bu amaçla Ankara'da bir hastanede ayakta tedavi olan ve hastane eczanesine başvuran 159 hastaya sorular sorulmuştur. Elde edilen veriler SPSS (ver. 7.0) istatistik programı ile değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, hastaların % 75.5'i hekime danışmadan ilaç kullanmaktadır. Hastaların % 13.2 si kendi kendine kullandığı ilaçları yanlış kullanmaktadır. Hastaların % 24.5' i kendisinin kullandığı bir ilacı başkasına da önermektedir

Anahtar Kelimeler: Hasta, İlaç, Akılcı İlaç Kullanımı.

ABSTRACT

Rational drug use is a planning, execution and monitoring process that ensures the efficacy and safety of drug treatment in an economic way, This process necessitates the state, pharmaceutical industry, the health professionals and the community rational behavior.

The aim of this pilot study is to determine if the out- patients are using the drugs in rational way and from whom they request help.

For this purpose questions are asked to 159 out-patients who went to the pharmacy of a hospital in Ankara. The data have been evaluation by SPSS (ver. 7.0) have been used statistical program.

According to the results of the study, 75.5 % of the patients are using drugs without consulting medical doctor, 13.2 % are misusing the drugs and 24.5 % of the patients are advising by people who are not health professional.

Key Words: Patient, Drug, Rational drug use

GİRİŞ

İlaçlar hastalıklardan korunma, teşhis, tedavi veya vücudun herhangi bir faaliyetini değiştirmek için kullanılan kimyasal, bitkisel ve biyolojik kaynaklı ürünlerdir (1).

Bu ürünler belirli kurallara göre, belirli dozlarda basit veya bileşik olarak hastanın kullanımına sunulur.

İlaç, kullananın yararına olacak şekilde kullanılır. Ancak içindeki kimyasal maddelerin tamamen zararsız olması mümkün değildir. Bu ürünler, normal olarak vücutta bazı organlarda beklenen etkilerin yanında, istenmeyen, rahatsız edici yan etkilere de yol açabilir. Bir takım yan etkiler kullanım sırasındaki bazı ihmallerden de kaynaklanabilir. Örneğin ilacın kullanma zamanlarına dikkat edilmemesi veya ilaçla alınmaması gereken besinlerin yenmesi etkisizlik durumu yaratabilir. Kullanılan başka bir ilaç, hekimin verdiği ilaçla etkileşebilir, ilaçla alınan alkol bazı ilaçların etkisini şiddetlendirebilir. İlacın yan etkilerinden bir kısmının önlenmesi mümkündür. İlacın akılcı kullanımı, mümkün olan durumlarda dozun azaltılmasını veya yan etkinin tedavisi için başka bir ilacın kullanımını gerektirebilir. Bazı yan etkiler ise ilacın bir süre kullanımından sonra kendiliğinden kaybolabilir (2).

Akılcı ilaç kullanımı, bir hastalığın önlenmesi, kontrol altına alınması veya tedavi edilmesi için doğru ilacın, gereken anda, gerektiği miktarda, gerekli aralıklarla, gerekli süre ve uygun fiyatla kullanılmasıdır(3).

Bir başka deyişle akılcı ilaç kullanımı, ilaç tedavisinin etkili, güvenli ve ekonomik biçimde uygulanmasına olanak tanıyan planlama, yürütme ve izleme sürecidir (1). Bu süreç, devletin, ilaç endüstrisinin, başta hekim ve eczacılar olmak üzere tüm sağlık personelinin ve toplumun akılcı davranmasını gerektirmektedir. Şüphesiz akılcı davranış, iyi niyetli yaklaşımın yanısıra, yeterli düzeyde bilgi ve beceriye bağlıdır.

ABD' de yapılan çalışmalarda, 1970'den 1980'e kadar hastaların % 20- % 82 oranında ilaçlarını yanlış kullandıkları ortaya konmuştur (4-8). Bir başka çalışmada istenmeyen ilaç etkileri yüzünden yılda yaklaşık 140.000 hastanın öldüğü ve 1.000.000 nunun hastaneye yatırıldığı belirtilmiştir (9).

Türkiye'de tüketilen ilaçların % 19.5'i antibiyotikler olup ilk sırada yer almaktadır (10). Oysa antibiyotikler, mutlaka hekimin yaptıracağı testler sonucu belirlenerek, hastanın dikkatli ve önerilen sürede, belirtilen uygun aralıklarla kullanması, eczacının hastaya verirken çok dikkatli olması gereken bir ilaç grubudur. Türkiye'de yapılan bir çalışmada(11) antibiyotiklerin reçetelere çok sorumsuzca yazıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. En fazla tüketilen ikinci ilaç grubu

ise ağrı kesicilerdir (%13.9) (10).Yapılan bir çalışmada (12) ağrı kesicilerin yaklaşık yarısının doğru kullanılmadığı belirlenmiştir.

Akılcı ilaç kullanımında hekim, eczacı ve hasta üçgeninin ilk basamağı hekimdir. Hekimin güvenli ilaç seçimi çok önemlidir. Hekimin güvenli ilaç seçiminde göz önüne alması gereken koşullar aşağıdaki gibi sıralanır (13).

1. Teşhisin doğru konulması
2. Tedavide ilaç gerekip gerekmediğine karar verilmesi
3. İlaçların etki mekanizmalarının, yan etkilerinin ve kontrendikasyonların ve etkileşmelerinin bilinmesi
4. Hastaya uygun dozun ayarlanması
5. Hasta uyuncunun dikkate alınması
6. Tedavi maliyetinin hastanın satın alma gücü açısından değerlendirilmesi
7. İlacın kolay bulunabilirliği

Akılcı ilaç kullanımında eczacıların rolünün en belirginleştiği nokta, reçete yanıtı sürecidir. Reçetenin doğru yorumlanmasıyla başlayan süreç, sırasıyla reçetenin doğru ve zamanında karşılanması (ilaçların verilmesi/ hazırlanması), hastanın yazılı- sözlü biçimde eğitilmesini, hekimle gerekli iletişimin kurulmasını ve tedavinin izlenmesini içerir.Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Topluluğu da sağlık hizmetleri sistemi içinde eczacının yeni rolü ve işlevlerini, hastaya yönelik ve topluma yönelik olmak üzere ikiye ayırmaktadır (13-14).

Günümüzde sosyal sigortalar hastanelerine başvuran hasta sayılarının çok yüksek olduğu bilinmektedir. İlacın hasta tarafından akılcı kullanılması için eczacı ile hastanın daha fazla iletişim kurması sağlanmalıdır.Akılcı ilaç tüketiminde topluma düşen sorumluluk ilaçların akılcı tüketimidir.Hasta, ilacın herhangi bir tüketim maddesi olmaktan çok sağlık açısından özel öneme sahip bir ürün olduğunu bilmelidir.

Bu çalışmada, hastalandıklarında hastaneye başvuran ve ayaktan tedavi olan hastaların hastalıklarının tedavi edilmesi için kullandıkları ilaçları akılcı olarak kullanıp kullanmadıkları, hekimin reçetelerine yazdığı ya da hekim reçetesi olmaksızın aldıkları ilaçları nasıl kullandıkları, kime danıştıkları, ilaç ile ilgili bilmek istedikleri ve ilaç kullanımı hakkında davranış eğilimleri tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, Ankara Sosyal Sigortalar Kurumu Etlik Eğitim Hastanesine ayakta tedavi olmak üzere bir ay süresince başvuran hastaların akılcı ilaç kullanımlarını değerlendirmek amacıyla yapılan tanımlayıcı bir çalışmadır. Hastaların akılcı ilaç kullanımlarını değerlendirmek üzere 20 soruluk anket formu geliştirilmiştir. Bu soruların 5 tanesi demografik özellikleri, 15 tanesi ilaç kullanımını değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anket, 1998 yılının Ağustos ayında, belirlenen hastanenin eczanesine başvuran 159 gönüllü hastaya yüz yüze uygulanmıştır. Anket formu araştırmacı tarafından önceden 20 hastaya uygulanarak denenmiş, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 7.0 istatistik programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan 159 hastanın % 50.3' ü kadın, % 49.7' si erkektir. Hastaların % 44.7' sinin yaşları 20-30, % 22' sinin 31-40, % 13.3' ünün 41-50, % 10.7' sinin 51-60 arasındadır; % 8.8'i de 60 yaşın üzerindedir. Ankete katılanların % 45.3'ü ilkökul, % 19.5'i ortaokul, % 23.9'u lise ve % 6.3' ü yüksek okul mezunudur. Hastaların % 32'si emekli, % 68'i halen çalışmaktadır. Çalışmaya katılanların % 20.8' inin ailesinde veya yakın çevresinde bir sağlık personeli bulunurken, % 79.2' sinin yakın çevresinde sağlık personeli bulunmamaktadır.

Ankete katılanların %56.6' sı herhangi bir hastalık halinde hekime başvururken, % 27' si elindeki ilaçlarla kendi kendini tedavi etmeye çalışmış, 13.8'i hastalığın tedavisi ile ilgili herhangi bir şey yapmamış, % 2.5'i ise eczacıya danışarak onun önerilerini kabul etmiştir (Tablo 1).

TABLO 1: Anket Katılanların Bir Hastalık Halinde Davranış Tercihlerinin Dağılımı

	sayı	%
Bir süre hiçbir şey yapmam	22	13.8
Kendi kendime tedavi olurum	43	27
Hastane eczacısına danışırım	4	2.5
Hekime danışırım	90	56.6
TOPLAM	159	100

Tablo 2 Ankete katılanların bir hastalık halinde ilaç kullanma alışkanlıklarını göstermektedir. Buna göre, hastaların % 76.1'i ilaçlarını kullanırken tamamen hekim tavsiyesine uymakta, % 23.9'u hastalık belirtileri geçtiği zaman ilaç kullanmayı bırakmaktadır.

TABLO 2: Ankete Katılanların Bir Hastalık Halinde Hekimin Verdiği İlaçları Kullanma Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Hastalık belirtileri geçtiği zaman ilaç kullanmayı bırakırım	38	23.9
Hekimin tavsiyesine tamamen uyarım	121	76.1
TOPLAM	159	100

Ankete katılanların % 93.7' si kullandıkları ilaçların özelliklerini bilmek istemektedirler (Tablo 3).

TABLO 3: Ankete Katılanların Kullandıkları İlaçların Özelliklerini Bilmek İsteme Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Kullandığım ilacın özelliklerini bilmek isterim	149	93.7
Kullandığım ilacın özelliklerini bilmek istemem. Hekimime güvenirim	10	6.3
TOPLAM	159	100

Ankete katılanların % 75.5' i hekime başvurmadan kendi kendine veya sağlık personeli olmayan bir başkasına danışarak ilaç kullanmaktadır (Tablo 4).

TABLO 4: Ankete Katılanların Hekime Başvurmadan İlaç Alıp Almadıklarının Dağılımı

	sayı	%
Hekime başvurmadan ilaç alırım	120	75.5
Hekime başvurmadan ilaç almam	39	24.5
TOPLAM	159	100

Hekime başvurmadan alınan bu ilaçları en yüksek oranda (% 54) ağrı kesiciler oluşturmaktadır. Bunu % 8 ile antibiyotikler ve % 5 ile soğuk algınlığı ilaçları takip etmektedir (Tablo 5).

TABLO 5: Ankete Katılanların Hekime Başvurmadan Aldıkları İlaçların Farmakolojik Gruplara Göre Dağılımı

	sayı	%
Ağrı Kesiciler	86	54
Antibiyotikler	12	8
Soğuk Algınlığı İlaçları	8	5
Vitaminler	6	4
Öksürük ilaçları	6	4
Antiasitler	2	1.3
Antihistaminikler	2	1.3

Ankete katılanların herhangi bir hastalık sırasında sağlık personeli olmayan bir yakınının önerdiği ilaçları kullanıp kullanmadığı Tablo 6 da görülmektedir . Buna göre hastaların % 76.7' si bir başkasının önerdiği ilacı hekime danışmadan almadıklarını belirtmektedirler. Ancak hastaların % 23.2'si bu ilaçları kullandıklarını ifade etmişlerdir.

TABLO 6: Ankete Katılanların Yakınlarının Önerdiği İlaçları Alma Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Yakınlarımla önerdiği ilacı almam	122	76.7
Yakınlarımla önerdiği ilacı alırım fakat eczacıya danışırım	20	12.5
Yakınlarımla önerdiği ilaçları alırım	17	10.7
TOPLAM	159	100

Ankete katılanların % 86.8' inin kendi kendine veya bir başkasının önerdiği ilaçları doğru olarak kullandığı, %13.2' si ise bu ilaçları kullanırken yanlışlık yaptığı (kullanılması gereken durumlarda kullandığı) belirlenmiştir (Tablo 7).

TABLO 7: Ankete Katılanların Hekime Danışmadan Aldıkları İlaçlar Arasında Yanlış (kullanılması gereken durumlarda) Kullanma Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Evet .ilaçları yanlış kullandığım oldu	21	13.2
Hayır.İlaçları hiç yanlış kullanmadım	138	86.8
TOPLAM	159	100

İlaçların yanlış kullanılması halinde, ankete katılanların % 47.2 si hekime başvurduklarını, % 40.3' ü hemen kusmaya çalıştığını, % 6.9 ' u eczacıya danıştığını, % 5.7 si ise bu konuyla ilgili sağlık personeli olmayan bir yakınına danıştığını belirtmiştir (Tablo 8).

TABLO 8 : Ankete Katılanların Yanlış İlaç Kullanma Halinde Davranış Tercihlerinin Dağılımı

	sayı	%
Kusmaya çalışırım	64	40.3
Yakınlarıma danışırım	9	5.7
Eczacıya danışırım	11	6.9
Hekime danışırım	75	47.2
TOPLAM	159	100

Ankete katılanların % 77.4'ü kullandığı ilaçların herhangi bir yan etkisi olduğunda hekime, %10.1'i eczacıya danıştığını, %10.1'i kendisi çözüm aradığını % 2.5'i ise hiçbir şey yapmadığını ifade etmiştir (Tablo 9).

TABLO 9: Ankete Katılanların Kullandıkları İlaçların Yan Etkileri Olduğunda Davranış Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Hekime Başvururum	123	77.4
Eczacıya Başvururum	16	10.1
Kendim Çözüm Ararım	16	10.1
Hiçbir şey Yapmam	4	2.5
TOPLAM	159	100

Tablo 10 ankete katılanların % 75.5'inin herhangi bir rahatsızlığında kendisine iyi gelen bir ilacı başkasına tavsiye etmediğini, % 24.5'inin ise tavsiye ettiğini göstermektedir.

TABLO 10: Ankete Katılanların Kendi Hastalıklarına İyi Gelen Bir İlacı Bir Başkasına Aynı Hastalık İçin Önerme Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Evet başkasına ilaç öneririm	39	24.5
Hayır başkasına ilaç önermem	120	75.5
TOPLAM	159	100

Tablo 11' da görüldüğü gibi ankete katılanların % 77.4'ü ilaçlarını eczaneden alırken reçetede yazılı ilaç olup olmadığını kontrol ederken, % 22.6'sı kontrol etmemektedir.

TABLO 11: Ankete Katılanların İlaçlarını Alırken Reçetede Yazan İlaç Olup Olmadığını Kontrol Etme Durumlarının Dağılımı

	sayı	%
Evet dikkat ederim	123	77.4
Hayır dikkat etmem	36	22.6
TOPLAM	159	100

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın sonuçlarına göre, ankete katılan hastaların, herhangi bir hastalığında hekime başvuranların çoğunlukta (%56.6) olduğu belirlenmiştir. Ancak bunun yanında aşağıda belirtilen son derece ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır.

1. Hastalar hastane eczacısına çok az danışmaktadırlar (%2.5). Bunun sebebinin hastane eczanesine gelen hasta potansiyelinin çok fazla ve eczacıya ulaşmanın çok güç olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.
2. Ankete katılanların % 23.9' u hastalık belirtileri geçtiği an ilaç kullanmayı kesmektedir.
3. Hastaların % 40.8'i kendi kendine tedavi olmaya çalışmaktadır.
4. Hastaların % 75.5' i, doktora veya bir sağlık personeline danışmadan kendi kendine ilaç kullanmaktadır. Hastaların % 23.2' si de yine bir sağlık personeli olmayan yakınının önerdiği ilaçları kullanmaktadır.
5. Ankete katılanların hekime danışmadan kullandıkları ilaçların başında % 54 oranıyla ağrı kesiciler gelmektedir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada öğrencilerin de hekime danışmadan aldıkları ilaçların başında ağrı kesici ilaçlar gelmektedir (% 63) (15).
6. Hastaların % 13.2'si kendi kendine kullandığı ilaçları yanlış kullanmaktadır.
7. İlaçlarını yanlış kullanan hastaların, % 46' sı ve ilaçlarını doğru kullanıp yan etkilerin görülmesi durumunda ise % 12.6' sı kendi kendine çözüm aramaktadır.
8. Hastaların % 24.5'i kendisinin kullanıp memnun kaldığı bir ilacı bir başkasına önermektedir.
9. Reçetesinde yazılı ilaçlarını satın alırken hastaların % 22.6' sı ilaçlarının reçetede yazılı ilaç mı yoksa muadil veya farklı bir ilaç mı olup olmadığını kontrol etmemektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, hastalar (% 40.8), kendi kendilerine hastalıklarını tedavi etmeye çalışmakta ve %13.2 si kendi kendine kullandığı ilaçları yanlış kullanmaktadır. Hekimin verdiği ilaçların kullanımında ise, bilindiği gibi, bazı hastalıklarda hastalık belirtileri geçtiği zaman ilaç kullanımını hemen kesmemek gerekmektedir. Oysa hastaların, %23.9' u hastalık belirtisi geçtiği an ilaç kullanmayı bırakmaktadır. Günümüzde tedavi, hastalık değil, hasta

merkezli olmaktadır. Hastaların % 10.7' si aynı hastalık için başkalarının kullandığı ilaçları kullanmakta ve % 24.5' i kendisine iyi gelen bir ilacı başkasına önerebilmektedir.

Sonuç olarak; ankete katılan hastaların ilaçlarını akılcı kullanmadıkları söylenebilir. Hasta, ilacın herhangi bir tüketim maddesi olmaktan çok, sağlık açısından özel öneme sahip bir ürün olduğu konusunda mutlaka bilgilendirilmelidir. Bu bilgilendirme, toplumun kültürel alt yapısı ve farmakoantropolojik gerçekler göz önünde tutularak, sağlık alanında çalışanlar, özellikle hastanın ulaşabilmesi en kolay sağlık çalışanı olarak eczane ve hastane eczacıları tarafından yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. **T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü**, "Akılcı ilaç Kullanımı'nın Alfabetesi", Nisan, (1993).
2. **T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü**, "Kaliteli İlaç İçin Yaptıklarımız", (1988).
3. **Kanzık, İ.**, "İlaç Etkisini Değiştiren Faktörler ve İlaç Etkileşmeleri", *TEB II Bölge Eczacı Odası Meslek İçi Eğitim Programı I.Kitap*, (1991).
4. **Popovich, N., G.**, "Ambulatory Patient Care, Remington's Pharmaceutical Sciences", *17. Baskı, Easton Pennsylvania, Mack Publishing Co.*, s: 1681 -1701, (1985).
5. **Morris, L., A., Hakgerin, J., A.**, "Effects of Written Drug Information on Patient Knowledge and Compliance: A Literature Review", *Am J. Public Health*, 69, (1), s:47-52, (1979).
6. **Schneider, P., Cable, G.**, "Compliance Clinic: An Opportunity For An Expanded Practice Role For Pharmacists", *Am. J. Hosp. Pharm.*, 35, s: 288-295, (1978).
7. **Romankiewicz, J. A., Carlin, H., S.**, "Patient Medication Instruction to Improve Compliance", *Pharm. International*, 2, s: 46-49, (1981).
8. **Hepner, C., D., Strand, L., M.**, "Opportunities and Responsibilities In Pharmaceutical Care", *Am. J. Hosp. Pharm.*, 47, s: 533-542, (1990).
9. **Roney, J., V.**, "What Ails Our Health Care System? Nothing That Some Pharmaceutical Care Won't Help", *Pharm. Times*, September, s:51-52, (1993).
10. **İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası Yayınları** /"Türkiye'de ilaç", (1999).
11. **Türker, K., Kılıçturgay, K.**, "Türkiye'de Hatalı İlaç Kullanımını Aksettiren Retrospektif Bir Araştırma", *Ankara Tıp Bülteni*, ^ , Ağustos, (1982).

12. **Türk Eczacıları Birliği Yayınları** "Türkiye'de Erişkinlerin Ağrı Sıklığı ve Başetme Yöntemleri", (1999).
13. **World Health Organization**, "The Role Of The Pharmacist In The Health Care System:" Report of a WHO consultative Group. WHO, Geneva, (1990).
14. **Kanzık I.** "Rasyonel İlaç Tedavisi Açısından Eczacı ve Eczacılık Hizmetleri", *İlaç Forumu, Ankara Eczacı Odası Bülteni*, 1, (1992).
15. **Özçelikay, G., Asil, E., Köse, K.**, "Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Doktora Gitme ve Doktora Başvurmadan İlaç Kullanma Alışkanlıkları Üzerinde Bir Çalışma", *Ankara Ecz.Fak.Dergisi* 24 (1), (1995).

Başvuru Tarihi: 19.04.2001

Kabul Tarihi: 18.05.2001